

Türkçe Kısasü'l-Enbiyâ Tercümeleri ve Ebû İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefî'l-Müzekkir En-Nisâbü'rî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Türkçe Tercümesi

Turkish Translations of The Stories of The Prophet: Qisas Al Anbiya and the Turkish Translations of Qisas Al Anbiya by Ebû İshâk İbrâhîm B. Al Mansûr B. Halefî'l-Müzekkir an Nisâbü'rî

Mariana Budu¹

*Bu makale 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Hatice Tören danışmanlığında tarafınca hazırlanmış olan *Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi Üzerine Dil İncelemesi: Metin-Sözlük-Fiiller* isimli doktora tezinden hareketle kaleme alınmıştır.

¹Öğr. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.B. 0000-0001-9000-4029

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mariana Budu,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: mariana.budu@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submit: 07.04.2020

Kabul/Accepted: 08.04.2020

Atf/Citation:

Budu, M. (2020). Türkçe Kısasü'l-Enbiyâ tercümeleri ve Ebû İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefî'l-Müzekkir En-Nisâbü'rî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Türkçe tercümesi. *TUDED* 60(1), 71-95.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0012>

ÖZET

Anadolu'da yazılı edebiyatın tam olarak ne zaman başladığı konusunda fikir sahibi değiliz. 13. yüzyıldan sonra Anadolu'da Arap ve Fars edebiyatları örnek tutularak birçok eser verilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırdığımız bu dönemde manzum ve mensur, tercüme ve telif olmak üzere çeşitli konularda eserler ortaya konmuştur. Eski Anadolu Türkçesi döneminde bilinen kısasü'l-enbiyâ tercümesi, Arapçadan tercüme edilen Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî eş-Şâfî'nin *Kitâbu Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eserinin tercümesidir.

Çalışmada, Eski Anadolu Türkçesi döneminde Farsçadan tercüme edilen Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ* eseri tanıtılacaktır. Aynı zamanda Harezmi Türkçesi ile tercüme edilmiş Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ'sı* ve 16. yüzyılın ilk yarısında Muhammed b. Abdî'llâh el-Kisâ'î'nin *Kitâbu Bed'ü'd-dünyâ ve Kısasü'l-Enbiyâ* tercümesi hakkında bilinen ve yeni tespit edilen çalışmalar üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte, kısaca, kısasü'l-enbiyâ tercümelerinin, konusu, tarihçesi, düzenlenişi, Türk edebiyatında meydana getirilmiş müellifi bilinen veya müellifi bilinmeyen kısasü'l-enbiyâlar ve yapılan çalışmalar üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kasasü'l-enbiyâ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî eş-Şâfî'î, Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî, Rabgûzî, Muhammed b. Abdî'llâh el-Kisâ'î

ABSTRACT

During the old Anatolian Turkish era, works in various topics were put forth including verse and prose, translation and compilation. Having a unique structure in the era of Old Anatolian Turkish, Turkish language constituted a turning point in the history of Turkish language and culture. Translations from Arabic and Persian were initiated in various fields in this period. There are also the translations of Qisas al Anbiya among them. The Qisas al Anbiya translation known in the Old Anatolian Turkish period is the translation of Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm as-Sa'lebî an-Nisâbü'rî eş-Şâfî's work entitled *Kitâbu Arâisü'l-Mecâlis fi Qisas al Anbiya* from Arabic.

In this study, Ebû İshâk İbrâhîm b. al-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir an-Nisâbü'rî's work entitled *Qisas al Anbiya* translated from Persian in the Old Anatolian Turkish period will be introduced. In addition, Rabgûzî's *Qisas al Anbiya* translated into Khorezmian Turkish and the known and newly identified studies regarding Muhammed b. Abdî'llâh el-Kisâ'î's *Kitâbu Bed'ü'd-dünyâ and Qisas al Anbiya* translation in the first half of the 16th century will be addressed.

In addition, the title, subject, history, organization of the translated version of "qisas al anbiya" and the "qisas al anbiya" formed in Turkish literature will also be discussed.

Keywords: Qisas al Anbiya, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm as-Sa'lebî an-Nisâbü'rî eş-Şâfî'î, Ebû İshâk İbrâhîm b. al-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir an-Nisâbü'rî, Rabgûzî, Muhammed b. Abdî'llâh el-Kisâ'î

EXTENDED ABSTRACT

We don't know when exactly written literature started in Anatolia. However, it is predicted that the Turkish written language started towards the middle of the 13rd century. Although the most efficient period in Anatolia was considered to be the 13th century, the literature works in this period were produced by taking Arab and Persian literature as a model and these works considered higher classes in the societies. The literature works first written in the Turkish language, only to introduce the religious and moral works to a larger audience. In this period, literature works were produced in various subjects from poetical and prosaic to translation and writing. We can find out from the literature works produced in this period how Turkish language rose to a level of language of art and science, and to the level of cultural activities. Turkish language had a unique language structure in this period, called Ancient Anatolian Turkish. Since translations from Arabic and Persian started in various fields, this period constitutes a milestone in the history of Turkish language and culture. Masnavi, Qur'an translations, Siyer (prophetic biography), Fiqh (Islamic law), The tadhkiratu'l-avliyâ (memories of the saints), texts about Sufism, political treatises and various works in the field of medicine were written, during this period.

In the Old Anatolian Turkish period, Qisas al Anbiya texts were translated from two different sources. The translations from Arabic were partially from the the work entitled *Kitâbu Arâisü'l-Mecâlis fi Qisas al Anbiya* written by Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm as-Sa'lebî an-Nisâbüri aş-Şâfi'î believed to have lived in the middle of the IV. (X.) century. Another group of translations are from *Kitâbu Bed'i'd-dünyâ and Qisas al Anbiya* written by Muhammed b. Abdi'llâh el-Kisâ'î who lived in the II. (VIII.) century.

The other source is in Persian. It is the translation of the work *Qisas al Anbiya* written by Ebû İshâk İbrâhîm b. al-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir an-Nisâbüri believed to have lived in V. century.

As for Rabgûzî's *Qisas al Anbiya* translated into Khorezmian Turkic language in 14th century, it is not definitely known whether it is a translated version.

There is more than just a single copy of the translations of *Qisas al Anbiya* in Turkey and abroad. Many theses, papers and books have been published on these copies. As for some copies, they await to be studied and for their authors, copyists, and translators to be found.

The translations which were completed in the period of Ancient Anatolian Turkish were plain. In this regard, the translations are very precious in terms of Turkish language history.

Qisas al Anbiya are annotated translations. The purpose is to both motivate and also enlighten the reader in terms of religious knowledge. Since these first translations are based on narration, many transferences are included in the translations. Inconsistent narrations and Israilliyyats are also found in these transferences.

Although there are no differences in translations in terms of editing, some translations have extended stories, while others have shortened versions.

When the titles of the works are examined, there are still discussions on them. It did not take us long to realize that solving this problem would not be possible because the covers and first leaf of copies were not kept in many works.

The translations in Old Anatolian Turkish period were performed with a quite plain style. In this respect, the translations are very significant regarding the history of the Turkish language.

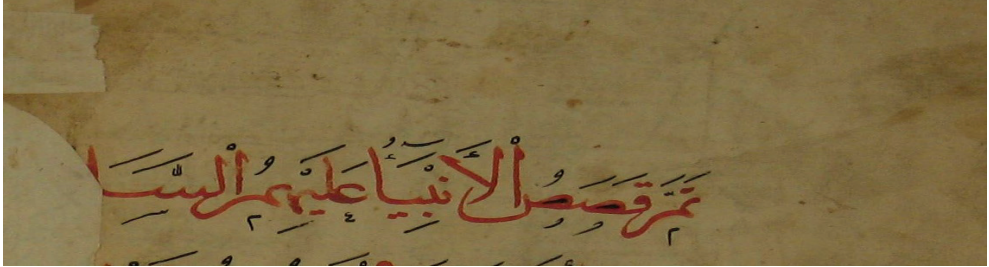
In this study, Qisas al Anbiya written in Turkish literature, by known or unknown authors alongside the title, subject, history and editing of the translated Qisas al Anbiya were addressed. Moreover, studies performed on these literary works were evaluated.

Adı, Konusu, Tarihçesi Üzerine

Arapçada “kısas” kelimesinin iki anlamı vardır: 1) dinî ve ahlaki mahiyette hikâyeler, 2) bir üst makama sunulan “istik”, “istida”, “hak talebi”. “Kıssa” kelimesinin kökü “kass”tır ve 1) kesmek, kırmak ve 2) insan veya hayvan izlerini takip etmek, anlamlarına gelmektedir. “Kass” kelimesi ikinci derecede “anlatmak” anlamına gelmektedir. “Kıssa” kelimesinin çokluk şekli “kasas”tır. “Kasas” kelimesi “bir kimseye veya bir şeye dair hadiseleri adım adım takip etmek ve bunları noktası noktasına hikâye etmek, nakletmek” anlamına gelmektedir. Kıssa ve destan anlatana “kâs” veya “kassâs” denir. Bu kelimelerin çokluğu ise “kussâs”tır (Ökten 2000, s. XXV; Tümer 1978, s.398; Uğur 1986, s. 292; Yazır 1960, s.2846).

Konu ile ilgili çalışmalar yapan Günay Tümer, Meriç Ökten, Mücteba Uğur gibi bilim insanları, Türkçede “kısas” şeklinde kullanılan kelimenin, aslında “kasas” şeklinde okunması gerektiğini ifade etmektedirler. Günay Tümer, “Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kısas-ı Enbiyâ* adlı eseri bizi bu şekilde okumaya alıştırmışken bütün eski nüshalarda “kasas” şeklinde geçmektedir.” der (Tümer, 1978, s. 397).

Kısasü'l-enbiyâ eserlerinde her bir peygamberin kıssası “Kıssa-i Zekeriyâ”, “Kıssa-i Yahyâ” şeklinde tekil adlandırılır. “Enbiyâ” kelimesi “nebi” kelimesinin çokluğudur. “Nebi” kelimesi “kendisine, melek tarafından vahiy veya kalbine ilham olunan, ya da Sâlih rüya ile uyarılan zat, peygamber” demektir (Köksal 2011, s. 7). “Enbiyâ” kelimesi “peygamberler” anlamına gelmektedir. Arapça *kıssa* ve *nebi* kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşan kasasü'l-enbiyâ veya Farsça kasas-ı enbiyâ “peygamberlerin kıssaları, tarihi” demektir. Türkçede yaygın kullanışı ise kısasü'l-enbiyâ veya kısas-ı enbiyâ'dır.

Resim 1. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 2827 numarada kayıtlı Kasasü'l-Enbiyâ

Kısasü'l-enbiyâlarda dünyanın ve ilk insanın yaratılışından başlayarak sırasıyla gelen peygamberlerin yaşam öyküleri ve yaşadıkları dönemlerin sosyal ve kültürel özellikleri anlatılır. Peygamberlerin doğumdan vefat edene kadar yaşadıkları olaylar, Allah'ın emirlerini tebliğ hususunda verdikleri mücadeleleri kronolojik bir şekilde yazılmıştır. Burada, aktarım bakımından kısasü'l-enbiyâlar Kur'an-ı Kerim'den bir nevi ayrılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin kıssalarının aktarımında kronolojik sürecin pek dikkate alınmadığı fark edilir. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de peygamber kıssaları çoğu zaman bölümler

hâlinde aktarılır. Kur'an-ı Kerim'de anlatılan peygamberlerin ve diğer bazı kişilerin, ayrıca kavim ve olayların büyük bir kısmı Tevrat ve İncil'de de nakledilmektedir. Dolayısıyla kıssaların birçoğu İslam'ın geldiği dönemde Yahudi ve Hristiyanlarca bilinip anlatılmakta, özellikle Yahudilerle bir arada yaşayan Araplarca da bilinmekteydi. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim vahyi devam ederken bundan son derece rahatsız olan Mekke müşrikleri Kur'an-ı Kerim'in naklettiği ve Peygamber'in tebliğ ettiği kıssalara “esâtîrü'l-evvelîn”, yani “geçmiş kavimlerin masalları” diyorlardı (Şahin 2002, s. 495).¹ Bu da son dönemde kıssalarda mitolojik unsurlar olup olmadığı hususunda ciddi tartışma konularından biri olmuştur (Öztürk 2013, s. 25). Mitler üzerine çalışmalar yapan Mircea Eliade, “Mitler insanların gündelik yaşantılarındaki davranış biçimlerini, geleneksel değerlerini, ritüellerini ve sosyal yapılanma biçimlerini haklı gerçekler üzerine oturtma güveni üstlenmesinin, yeryüzünün düzene kavuşması, kötülük ve adaletsizliğin ortadan kalkması, barış ve düzenin sağlanması gibi beklentilerin dillendirilmesine de katkıda bulunurlar” şeklinde açıklama yapmıştır (Eliade 2016, s. 32-35). Böylece peygamberlerin yaşantılarında mitolojik unsurların yer aldıkları kabul edilse de insanların gündelik yaşamında, yeryüzünün düzeninde, adalet ve barış sağlamaya da katkıda bulunurlar.

Tarih boyunca Kur'an-ı Kerim'in iyi anlaşılması ve peygamberlerin örnek hayatlarının öğrenilmesi için peygamber kıssaları üzerinde önemle durulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de kısaca yer alan kıssalar daha sonra Kur'an-ı Kerim dışı kaynaklarla genişletilmiş, bu noktada İsrailiyat denilen Yahudi ve Hristiyan kutsal metinleriyle Yahudi dinî literatüründen istifade edilmiş, önceleri tefsirlerde yer alan bu açıklamalar özel bir tür olan kısas-ı enbiyâ eserlerini meydana getirmiştir (Şahin 2002, s. 495). Başta Arapça daha sonra Farsça tertip edilen bu metinler, sonra Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır.

Kâtip Çelebi *Keşfü'z-zünûn*'da kısas-ı enbiyâ konusunda ilk eser veren müellifin Vehb b. Münebbih olduğunu yazar. Ehl-i kitaba dair pek çok rivayetin onun kanalıyla İslâmî literatüre girdiği bilinmektedir. Kâtip Çelebi ayrıca Ali b. Hamza el-Kisâî, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, Muhammed b. Abdülmelik el-Müsebbihî'nin Arapça; Muhammed b. Hasan ed-Dandurmî ve İbrâhim b. Halef en-Nîsâbûrî'nin Farsça kısas-ı enbiyâlarından bahsetmektedir (Kâtip Çelebi 2014, s. 1064).

Düzenlenişi

Kıssasü'l-enbiyâlar kıssalardan oluşmaktadır. Kıssalar genellikle Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere, Kabû'l-ahbar, Mücâhid, Vehb bin Münebbih ve Abdullâh b. Abbâs gibi din bilginlerin bilgilerine dayandırılmaktadır. Aralarında hikâyelere ve hadislere yer verilmektedir. Eserler, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberler ve ümmetlere ait haberleri zikretmesinin hikmetlerini anlatarak başlar. Daha sonra yerin, göklerin, güneş ve ayın yaratılması ile devam eder sonra Hz. Âdem, Hz. Havva, Kâbil ve Hâbil, Hz. İdrîs, Hârût ve Mârût, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâil, Hz. İshâk, Zemzem, Kâbe'nin yapılışı ve tarihi, Nemrûd, Hz. Lût, Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf, Mûsâ bin Mîşâ, Şedîd ve Şedâd, Ashâbü'r-Ress, Hz. Eyyûb, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Firavn, Hırbil, Hz. Hızır, Hz. İlyâs, Hz. Elyasa, Hz.

1 Kur'an-ı Kerim, el-Furkân 25/5; el-Kalem 68/15.

Zi'l-kifl, Hz. Dâvud, Hz. Süleymân, Belkıs, Buhtu'n-Nasr, Şa'yâ, Urmiyâ, Dânyâl, Lokmân, Zü'l-karneyn, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. Meryem, Hz. İshâ, Hz. Yûnus, Ashâbü'l-kehf, Cercîs, Şemsûn, Ashâbü'l-uhdûd, Ashâbü'l-fil, Hz. Muhammed, Bedr-i Kübrâ, Harb-i Uhud, Harb-i Hendek, Benî Kureyza, Bedr-i Sagîr, Benî Nadîr, Feth-i Mekke, Emâret-i Ebû Bekir, Ehl-i Rûm ve Pârs, Ehl-i Tehâvün, Harb-i Tebük, Kudûm-ı Ca'fer-i Tayyâr, Müseylime-i Kezzâb, Hilâfet-i Ömer, Hilâfet-i Osmân, Hilâfet-i Alî, Vilâyet-i Hasan ve Hüseyin, Hadîs-i Abbâs bin Abdülmuttalib, Maktel-i Hüseyin kıssalarına yer verilir.

A. Türk Edebiyatında Meydana Getirilen Müellifi Bilinen Kısası'l-Enbiyâlar

A.1. Anadolu Sahasında Arapçadan yapılan tercümeler:

1. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî eş-Şâfi'î'nin *Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fî Kısasi'l-Enbiyâ* adlı eserinden yapılan tercümeler:

• Aydınoğlu Mehmet Bey (?-1334) adına tercüme edilmiş mütercim ve müstensihî bilinmeyen tercümeler:

a. Türk Dil Kurumu Nüshası: Nüsha, Ankara, Türk Dil Kurumu Kitaplığında, A. 145 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 954 varaklı ve her varakta 15 satır mevcuttur. Emine Yılmaz ve arkadaşlarına göre Aydınoğlu Mehmet Bey adına yapılan bu tercüme 14. yüzyıla ait ve nüshalar arasında en eski ve en hacimli tercümedir. (Yılmaz, Demir ve Küçük 2013, s. 15). Nüsha üzerinde Özlem Kalay, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 1-51* (Kalay 1992), Binnur Erdağı, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 54-109* (Erdağı 1993), Arzu Oyarkılıçgil, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 154-201* (Oyarkılıçgil 1994), Nesrin Bayraktar, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 202-260* (Bayraktar 1993), Bülent Gül, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 400-450* (Gül 1993), Sebiha Taştekin Özdede, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 292-340* (Özdede 2006), Sündüz Özer, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 110-165* (Özer 2010), Melike Üzüm, *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısas-ı Enbiyâ Örneği* (Üzüm 2017) yüksek lisans tez çalışmaları yapmıştır. Türk Dil Kurumu nüshası, Emine Yılmaz, Nurettin Demir ve Murat Küçük tarafından kitaplaştırılmıştır (Yılmaz ve ark., 2013).

Makale çalışmaları: Emine Yılmaz ve Nurettin Demir, "Bir Sa'lebî Çevirisi (Kısas-ı Enbiyâ: TDK Nüshası)" (Yılmaz ve Demir, 2005), "Kısas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözcüklerine Katkıları I" (Yılmaz ve ark., 2009), "Sa'lebî'nin Kitâbu 'Arâisü'l-Mecâlis fî Kısasi'l-Enbiyâ'sının Anadolu Sahasında Yapılmış Çevirileri" (Yılmaz ve ark., 2009), Abdülbaki Çetin, "Aydınoğlu Mehmet Bey'e Sunulan Tezkiretü'l-Evliyâ ve Kısasü'l-Enbiyâ Tercümeleri Üzerine" (Çetin 2016).

b. Bursa Ulucami Nüshası: Bursa Ulucami Kitaplığında, 2474 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 440 varaktır. Bazı varaklar 11 satır bazıları ise 12 satırlıdır. Eser 14. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır (Ökten 2000, s. XLIV). Nüsha üzerinde Necmettin Hacıeminoğlu, "Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının Tercümesi Üzerinde Bir Gramer Denemesi I-II-III" (Hacıeminoğlu 1961, 1962, 1964) makale çalışmalarını yapmıştır. Kadir Erdur, *Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi v.*

129a-150b: *Transkripsiyonlu Metin-İndex* (Erdur 1982), Tülin Esen *Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi v. 77a-106b: Metin-İndex* (Esen 1982), Esad Şerafeddin Köprülü *Kısasü'l-Enbiyâ Tercümesi v. 108a-128b: Metin-İndex* (Köprülü 1982) bitirme tezleri yapmışlardır. Meriç Ökten tarafından ise *Sa'lebi'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi: Metin-Sözlük* (Ökten 2000) doktora tezi hazırlanmıştır.

c. Bursa Eski Eserler ve Yazmalar: Bursa, Eski Eserler ve Yazmalar kitaplığında 141 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 177 varaklı ve her varakta 13 satır mevcuttur. Eser 14. yüzyıl Türkçesinin bütün özelliklerini aksettirmektedir (Cemiloğlu 2000, s. XXI). Nüsha üzerinde İsmet Cemiloğlu, *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi* (Cemiloğlu 2000) adlı çalışmasını yapmıştır.

• **Ebu'l-Fazl Mûsâ b. Hâcî Hüseyin el-İznîkî tarafından yapılan tercüme:**

Ebu'l-Fazl Mûsâ b. Hâcî Hüseyin el-İznîkî tarafından yapılan tercüme iki cilt olarak tertip edilmiştir. İkinci cilt kayıptır. Birinci cilt Süleymaniye Kütüphanesinde Yozgat Maarif Bölümünde bulunmaktadır. Nüsha, 431 numara ile kayıtlı ve 296 varaktır. Her varak 17 satırlıdır. İstinsah tarihi 833'tür (M. 1429). Yine Süleymaniye Kütüphanesinde, Şazeli Bölümünde 126 numara ile kayıtlı birinci cildin nüshası ise 366 varaklı ve her varakta 15 satır mevcuttur. İstinsah tarihi 851'dir (M. 1447). Nüshalar üzerinde karşılaştırmalı olarak Nesrin Bayraktar tarafından *Ebü'l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin İznîkî Kasasü'l-Enbiyâ Tercümesi: Metin-Dizin*, (Bayraktar 2008) ve "Sa'lebi'nin Kasasü'l-Enbiyâ Adlı Eserinin Ebu'l-Fazl Mûsâ bin Hâcî Hüseyin İznîkî'ye Ait Tercümesi Üzerine" (Bayraktar 2007) çalışmaları yapılmıştır.

• **Muhammed bin Yûsuf b. Mustafa el-Çerkezî es-Saydavî tarafından yapılan tercüme:**

a) Manisa Nüshası: Manisa, Manisa İl Halk Kitaplığı, Muradiye, 1370 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 270 varaklı ve her varakta 17 satır mevcuttur. Nüshanın son kısmı eksiktir. Nüsha Musa peygamberin ölümünün anlatıldığı bölüm ile bitmektedir. Tercüme, Sayda ve Safad Beylerbeyi İshâk Paşa'nın kethüdası Osman Ağa adına 1671 yılında yapılmıştır. Nüshayı çoğaltma işlemi Muhammed b. Süleyman el-Karahisârî tarafından 27 Şaban 1127 (28 Ağustos 1715) yılında bitirilmiştir. Nüsha üzerinde Mehtap Eldemir, *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü'l-Enbiyâ I v. 1-60 İnceleme-Metin-Dizin* (Eldemir 2011) ve Süleyman Menek, *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü'l-Enbiyâ I v. 61-120 İnceleme-Metin-Dizin* (Menek 2011) tarafından yüksek lisans tez çalışmaları hazırlanmıştır.

b) Bağdatlı Vehbi Nüshası: İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüsha, Bağdatlı Vehbi bölümünde 1117 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 236 varaklı ve her varakta 17 satır mevcuttur. Nüshanın baş kısmı eksiktir. Nüshanın tercümesi Muhammed bin Yûsuf bin Mustafa el-Çerkezî tarafından 24 Ramazan 1082 (14 Ocak 1672) yılında tamamlanmıştır. Nüshayı çoğaltma işlemi Yûsuf el-Kerekî tarafından 1340-1341 yılında bitirilmiştir (Ökten 2000, s. XXXV).

c) Marmara Üniversitesi Nüshası: İstanbul, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, numarasız. Nüsha 261 varak ve her varakta 27 satır mevcuttur. Tam bir nüshadır. Nüshanın tercümesi Muhammed bin Yûsuf bin Mustafa el-Çerkezî tarafından H. 1282 / M. 1865 yılında İstanbul'da tamamlanmıştır. Nüshayı çoğaltma işlemi Seyyid Muhammed Hilmî tarafından yapılmıştır. Eser, sahaf Hacı Ali Rıza Karahisârî'nin matbaasında basılmıştır (Ökten 2000, s. XXXVI; Yılmaz ve ark., 2013, s. 21).

2. Muhammed b. 'Abdi'llâh el-Kisâ'î'nin *Kitâbu Bed'i'd-dünyâ ve Kısası'l-Enbiyâ* adlı eserinden yapılan tercümelere:

a. Ayasofya Nüshası: İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya bölümü 3354 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 534 varaklı ve her varakta 11 satır mevcuttur. Nüsha H. 920 / M. 1514 Mekke'de Abdülaziz b. Mahmut el-İsfahanî tarafından istinsah edilmiştir. Tercüme eden ile ilgili kayıt bulunmamaktadır. Nüsha hakkında, Kemal Eraslan tarafından "Kitâbu Bed'i'd-dünyâ ve Kısası'l-Enbiyâ'nın İmlâ ve Dil Hususiyetleri" (Eraslan 1956) ve "Kisâ'î'nin Kitâbu Bed'i'd-dünyâ ve Kısası'l-Enbiyâ Adlı Eserinin İstanbul'daki Tercümelere" (Eraslan 1970) bitirme tezi ve makale çalışmaları yapılmıştır.

b. Hüsrev Paşa Nüshası: İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesinde, Hüsrev Paşa bölümü, 444 numara ile kayıtlıdır. Nüsha Mustafa Efendi bin Emirzâ el-Bolevî tarafından istinsah edilmiştir (Ökten XXX).

c. HAC Nüshası: İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesinde HAC bölümü 4311 numarada kayıtlıdır. Ahmed bin Muhsin tarafından istinsah edilmiştir (Ökten 2000, s. XXX).

d. İstanbul Belediye Kütüphanesi Nüshası: İstanbul, İstanbul Belediye Kütüphanesinde Muallim Cevdet bölümü 0.14 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 133 varaktır. Nüsha H. 1191 / M. 1777'de istinsah edilmiştir (Eraslan 1970).

e. Kastamonu Nüshası: Kastamonu, Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 2894 numara ile kayıtlıdır. Nüsha, el-Cenâb es-Seyfî bin İbrâhîm bin el-Merhûm Demirbay tarafından 1468 yılında istinsah edilmiştir (Tümer 1978).

f. Beyazıt Nüshası: İstanbul, Beyazıt Devlet Kütüphanesinde Bey? bölümü 5098 numara ile kayıtlıdır (Ökten 2000, s. XXX).

g. Milli Kütüphane Nüshası: Ankara, Milli Kütüphanede A. 3765,1123 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 158 varaktır. Her varak 17 satırlıdır. Nüsha, 1711 yılında Ahmed bin el-Hâc Mustafa tarafından istinsah edilmiştir (Ökten 2000, s. XXX).

A.2. Anadolu Sahasında Farsçadan yapılan tercümeleler:

1. Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbüri'nin *Kıssasü'l-Enbiyâ* adlı eserinden yapılan tercümeleler.

Son yıllarda üzerine çalışılmaya başlanan diğere bir kıssasü'l-enbiyâ tercümesi de Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbüri'nin *Kıssasü'l-Enbiyâ* adlı eserinden yapılan tercümedir. Eserin üç nüshası tespit edilmiştir:

a. Nurosmaniye Nüşhası (Tam Metin): İstanbul, Nurosmaniye Kütüphanesinde, 2780 numara ile kayıtlıdır. Nüşhanın bulunduğu bölüm belirtilmemiştir.² Nüşha mukavva ciltli, miklepli, kapak kenarları meşindendir. Cildin miklebi üst ve alt kapakları gömme şemselidir. Şemsenin alt ve üst tarafta salbek vardır. Nüşhanın iç kapağı ince siyah deri ve şemselidir. 308 varaktan oluşan nüsha, iki cilt hâlinde hazırlanmıştır. Her sayfada 27 satır bulunmaktadır. 2b ve 3a varağında altın renginde süslemeler mevcuttur. Metin, altın renkli kenarlar içine alınmıştır. Nüşhanın istinsah tarihi, mütercimi ve müstensihi tespit edilememiştir. Eserin ketebe kaydında yazarın Ebû İshâk olduğu şu ibareyle zikredilmektedir: “*Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbüri kim bu kitâbuñ muşannifi.*”³

Resim 2. Nurosmaniye Nüşhası 2b-3a varağı

Nüşhanın birinci bölümü yaratılışla başlayıp Hz. Davut kıssası ile bitmektedir. İkinci bölümü Hz. Süleyman ile başlayıp Maktel-i Hüseyin ile bitmektedir. Metin, Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini içermektedir. Metnin harekesiz “Nesih” ile yazılmış olması sebebiyle XV. yüzyıldan sonra istinsah edildiği düşünülebilir. Türkçe metin siyah mürekkep ile yazılmıştır. Ayetler, bölüm başlıkları altın renkli mürekkep, dualar ise mavi mürekkep ile yazılmıştır.⁴

2 İsmet Cemiloğlu ve Meriç Ökten çalışmalarında bu nüshayı yanlışlıkla 2351 olarak kaydetmişlerdi. Bu nüshanın eski kaydı 3251'dir, yeni kaydı 2780'dir. Millî Kütüphanede bu nüshanın mikrofilm arşiv numarası 731'dir.

3 Kıssasü'l-Enbiyâ, Nurosmaniye Kütüphanesi, 2780, v. 2b/6.

4 Kıssasü'l-Enbiyâ, Nurosmaniye Kütüphanesi, 2780.

b. Süleymaniye Nüshası (C. D): İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesinde, Hacı Mahmud Efendi Bölümü 4329 numara ile kayıtlıdır.⁵ Nüshanın cildi yırtılmıştır. İç kapakta vakfiye mührü vardır. 359 varaktan oluşan nüshanın her varağında 13 satır bulunmaktadır. 2b varağında tablo içinde Allah'ın adları yazılmıştır. Yazmanın 3b varağı süslemelidir. Nüshanın varakları açık ve koyu kahverengindedir. 180-189. varakların arası boş bırakılmıştır; 71a-71b varaklarına sonradan bir beyaz kâğıt yapıştırılarak kapatılmış ve üzerine ayetler yazılmıştır. Ketebe kaydında yazarın Ebû İshâk olduğu şu ibareyle zikredilmektedir: “*Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî kim bu kitâbu'nî Farisînü'nî muşannifidür.*”⁶

Resim 3. Süleymaniye Nüshası 2b-3a varağı

Eser, Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini içermektedir. Güzel bir Nesih hattı ile yazılmış metin harekelidir. Metin kırmızı renkli kenarlar içine alınmıştır. Mürekkebi siyah, bölüm başlıkları ve ayetler kırmızı renkle yazılmıştır. Eser, yaratılış kıssası ile başlayıp Calud kıssası ile bitmektedir. Metinde, “sual-cevap” şeklinde diyaloglar mevcuttur.⁷

c. Kastamonu Nüshası (C. II): Kastamonu, Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 2827 numara ile kayıtlıdır. Nüsha meşin ciltli ve miklebelidir. Cildin miklebi, üst ve alt kapakları beyzi çiçek motifli alanlar bulunmaktaysa da yıpranmıştır. İçindekiler listesinin ilk yaprağı yırtılmış, az bir kısmı kalmış, sonradan eksik kısmı ilâve edilmiştir. Kitabın ölçüleri 400x320, metnin ölçüleri 300x210 mm'dir. Nüsha, 343 varaklı olup her varakta 15 satır (bazı varaklarda 13 satır) mevcuttur. Nüsha, harekeli ve güzel Nesih ile yazılmıştır. Eserin dili Türkçe olup Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerine sahiptir. Yazısı harekelidir, kullanılan mürekkep siyah, konu başlıkları ve ayetler ise kırmızıdır. Yazmanın mütercim veya müstensih kaydı bulunmamaktadır. Nüshanın baş kısmı eksiktir. Eser Hz. Zekeriya ile başlayıp Maktel-i Hüseyin ile bitmektedir. Günay Tümer'e göre eser, Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir

5 Bu nüshanın Millî Kütüphanede mikrofilm arşiv numarası 732'dir.

6 Kısası'l-Enbiyâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4329, v. 2b/5.

7 Kısası'l-Enbiyâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4329.

en-Nisâbü'rî'nin Farsça *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sından bir çeviridir (Tümer 1996, s. 10; Tümer 1952). Nüshanın Nurosmaniye nüshası ile karşılaştırmasında, eserin Ebû İshak İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Nüshaları incelediğimizde, Kastamonu ve Nurosmaniye nüshalarının oldukça eski nüshalar olduğu, Süleymaniye nüshasının ise harekesiz yazılmış olması ve her iki cildin tek cilt içinde yer alması dolayısıyla sonradan kopya edildiği kanaati uyanmaktadır.

Eser, M. 1428 / H. 831 yılında yazılmıştır. Bununla ilgili eserin arka kapağa bakan son sayfasında bütün sayfayı kaplayacak büyüklükte kırmızı mürekkeple ferağ kaydı şu şekilde verilmektedir: Ferağ kaydı [334b]

*“Temme Kaşşasü'l-enbiyâ 'aleyhi's-selâm bi'avni'l-lâhi Ta'âlâ ve hüsnî tevfi[tkihi] ve kad vaqa'l-ferâğu min tezhîbihi yev[me]'s-sülüsâ min Recebi'l-mürecebi fî seneti ihdâ ve âelââine ve semâniyete mieh. Fî sene 831.”*⁸

Bununla birlikte son sayfada, daha sonra siyah mürekkeple ilave edilen vakıf tarih ve yeri ile ilgili şu şekilde bilgi verilmektedir: Vakıf Kaydı:

*“Kad vaqafat senet samânîn va mi'a ve elf 1188. İşbu kitab-ı şerîf Budak kâdî demekle ma'rûf merhûm İbrâhîm Efendi'niñ terekесinden çıkup vakf olunduğı. Variâleri sâ'irlerin takrîrlerinden ââbit olup şart-ı vakıf üzere re'y-i hâkimle rağiyallâhu câmi'-i şerîfi kurbunda Murâdiye Medresesi Kütübhânesine vaz' olunmuştur. Muâla'a eden 'ulemâ' efendilerden ruh-ı vâkıfa fâtiha-i şerif kırâ'at itmeleri mercûdur.”*⁹

Kastamonu nüshası üzerinde tarafımızdan *Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Kasasü'l-Enbiyâ'nın Dil İncelemesi* (Budu 2014) yüksek lisans çalışması, *Ebû İshak İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ Tercümesi: Fiiller-Metin-Sözlük* (Budu 2019) doktora tezi hazırlanmıştır. Ayrıca, Burcu Sibiç tarafından *Kıyasü'l-Enbiyâ Tercümesi (v. 189a-236b)* (Sibiç 2015) yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Makale çalışması: Günay Tümer, “Kastamonu İl Kütüphanesindeki Türkçe Kasasü'l-Enbiyâ” (Tümer 1980); Günay Tümer, “Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ” (Tümer 1978); Mariana Budu, “Kasasü'l-Enbiyâlarda Ayetlerin Tercümesi Teknikleri I” (Budu 2018).

A.3. Harezmi Sahasına Ait Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sı

Türk edebiyatında meydana getirilmiş birden fazla kıyasü'l-enbiyâ tercümesi bulunmaktadır. Elimizde bulunan ve türünün en eskisi kabul edilen Türkçe kıyasü'l-enbiyâ metinlerinden biri Harezmi sahasında M. 1310/H. 710'da Rabgûzî'nin tamamladığı *Kıyasü'l-Enbiyâ* adlı eseridir.

8 Ferağ kaydında *Kasasü'l-Enbiyâ*'nın Allah'ın yardımı ve tevfiğiyle tamamlandığı, eserin tezhibinden ferağın 831 Receb'inin 3. günü vuku bulduğu zikredilmektedir.

9 İşte bu kitab-ı şerif, Budak Kadı demekle ünlü merhum İbrahim Efendi'nin mirasından bağışlandığı, varisleri ve diğerlerinin anlatımıyla kesin olup bağışlayanın şartı üzerine hâkim (Allah ondan razı olsun) kararıyla cami-i şerif yakınında Muradiye Medresesine bırakılmıştır. Okuyan alim efendilerin bağışlayanın ruhuna Fatiha-i Şerife okumaları rica olunur.

Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sının tercüme olup olmadığına dair farklı görüşler mevcuttur. Aysu Ata, Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sını Harezmi Türkçesi ürünlerinden saymakla birlikte tercüme olup olmadığına dair detaylı bilgi vermemektedir (Ata 1997, s. XVI). Meriç Ökten, *Sa'lebi'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sının XIV. yüzyılda Türkçe Tercümesi: Metin-Sözlük* adlı doktora tezinde, eserin tercüme edildiğine dair bilgi olmadığını ifade etmektedir (Ökten 2000, s. XXX). Janos Eckmann, "Harezmi Türkçesi" makalesinde eserin Farsça bir tercümeden adapte edilen Siyer-i Nebî derlemesi olduğunu ifade etmektedir (Eckmann 1979, s. 183-223). Gunnar Valfrid Jarring, *Literary Texts from Kashgar with Notes and Glossary* çalışmasında Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sının, es-Sa'lebi'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sından ziyade, Ebû İshâk İbrâhîm bin el-Mansûr bin Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbüri'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sıyla daha çok ortak noktalara sahip olduğunu dile getirmektedir (Boeschoten 1991, s.47-49; Jarring 1980, s. 16).

Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sını incelediğimizde metnin 27. varlığında geçen Hz. Nuh'un kıssasında şu bilgilere rastlanmaktadır: "*Bu sözler Ebû İshâk-ı Nisâbüri cem' kılğan Kıyasü'l-Enbiyâ içinde bitiglig turur.*" (Ata 1997, s. 38). Bu ifadelerden yola çıkılarak Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sının tamamen olmasa bile bazı bölümlerinin, Ebû İshâk İbrâhîm bin el-Mansûr bin Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbüri'nin Farsça *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sından tercüme edildiği sonucuna varmak mümkündür.

Modern dönemin Leningrad nüshası olarak adlandırılan taşbaskıda, Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sının 1697'de tercüme edildiği tahmin edilmektedir. Eserin dördüncü varlığında "*târih bir miñ bir yüz tokkuz it yılında rebî'u'l-evvel ayını yigirmisinde bu kitâb Fârisî tilidin Türkî tiliga ögrülüp tamâm boldı. (4/1-2)*" (Aytekin 2018; Çam 2018; Kaya 2018). Tabii ki elimizde bulunan Londra nüshasında 1310 yılında tamamlandığı için Modern dönemin Leningrad nüshası ile tarih bakımından çelişkilidir. Rabgûzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ* eserinin birçok nüshası bulunmaktadır:

a. Londra Nüshası: British Museum Add. 7851 numara ile kayıtlıdır. Eser, 249 varaklıdır. Her varakta 21 satır mevcuttur. Eser üzerinde yabancı ve yerli Türkologlar tarafından birçok çalışmalar yapılmıştır. Yabancı Türkologlar tarafından yapılan çalışmalar: H. E. Boeschoten, V. Damme, "The Different copyist in the London Ms. Of the Qisas-ı Rabhguzi" (Boeschoten ve Damme 1985), "The Poetry in Rabhguzi's Qisas" (Boeschoten ve ark., 1989), H. E. Boeschoten, "Iskandar-Dhulkarnian in den Qisas-i Rabguzi" (Boeschoten 1992), "Vokalquantiat in Rabhguzis Poesie" (Boeschoten 1990). Türkiye'de Aysu Ata yüksek lisans ve doktora tezleri hazırladıktan sonra nüshayı iki cilt hâlinde kitaplaştırmıştır *Nasıru'd-din bin Burhanü'd-din Rabgûzî Kıyasü'l-Enbiyâ I-II* (Ata 1997). Son yıllarda Şeyma Özdemir, *Rabguzi'nin Kıyasü'l-Enbiyâ Adlı Eserinde İnsan Yapımı Nesne Adları* (Özdemir 2018), Aziz Tolga Koç, *Kıyasü'l-Enbiyâ'da Sebepsellik Şekilleri* (Koç 2015), Semra Canan, *Kıyasü'l-Enbiyâ (Rabgûzî) Üzerine Bir Dil İncelemesi* (Canan 2016), Ayşe Kübra Özer, *Kıyasü'l-Enbiyâ'da Deyimler* (Özer 2018), Fatma Nur Talu, *Kıyasü'l-Enbiyâ'da İkillemeler* (Talu 2003) başlıklı yüksek lisans tez çalışmaları yapılmıştır.

b. Leningrad Nüshaları: Leningrad’da altı nüsha bulunmaktadır. Eser üzerinde yabancı ve yerli Türkologlar tarafından birçok çalışmalar yapılmıştır. İlk çalışmayı İlminskiy 1859 yılında yapmıştır. İlminskiy Kazan ve Leningrad’daki nüshaları karşılaştırarak *Kısas-ı Rabgûzî* adıyla kitap olarak Kazan’da yayımlamıştır. Bu çalışmadan sonra N. O. Katanov, *Musulmanskie Legendı: Teksti i Perevodı* [Н. О. Катановъ, *Мусульманскія Легенды. Тексты и Переводы*] (Katanov 1894), P. M. Melioranskiy, “Skazanie Proroke Salihe” [П. М. Мелоранскій, Сказание о Пророке Салихе. (Изъ Кысасы-ль-Энбїя Рубгузи.)] (Melioranskiy 1897), S. E. Malov, “Musulmanskie Skazaniya o Prorokax po Rabguzi [С. Е. Малов, “Мусульманскіе сказанія о пророках по Рабгузи”] (Malov 1930) gibi bilim insanları çalışmalar yayımlamıştır. H. E. Boeschoten, “The Leningrad Manuscripts of Rabgûzî’s Qisas” (Boeschoten 1991) adlı makale yayımlamıştır. Günümüzde, Leningrad Kütüphanesinde bulunan ve 1697’de tamamlanan yeni bir taşbaskı Safiye Çelebi Çam, *Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ’sı* (Leningrad Nüshası v.279-398) *İnceleme-Metin Sözlük* (Çam 2018), Ayşe Beril Kaya, *Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ’sı* (Leningrad Nüshası v.398-527) *İnceleme-Metin Sözlük* (Kaya 2018), Musa Aytekin, *Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ’sı* (Leningrad Nüshası v.146-279) *İnceleme-Metin Sözlük* (Aytekin 2018) başlıklı yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır.

c. İsveç Nüshaları: İsveç’te tespit edilmiş iki nüsha bulunmaktadır. Biri University Library of Uppsala, Nova 578 ve 580; diğeri University Library of Lund, Universitats Bibliothek’tedir (Ata 1997, s. XX; Eckmman 1964, s. 278; Jarring 1933, s. 20).

d. Paris Nüshası: Paris Bibliotheque’de Suppl. Turc 1012 ile kayıtlı nüsha 18. yüzyıla aittir (Ata 1997, s. XX; Blochet 1933, s. 138).

e. Bakü Nüshaları: Nüsha üzerine Naile Hacıyeva, “Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ Eserinin Bakü Yazması” (Hacıyeva 1994), “Nasıreddin Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ Adlı Eseri ve Onun Azerbaycan Türkçesi ile Münasebeti” (Hacıyeva), “Nasıreddin Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ Adlı Eserinde Semantik Arkaizimler” (Hacıyeva 1994), “Nasıreddin Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ İsimli Eseri ve Orta Asya Tefsiri’nin Dili Üzerine” (Hacıyeva 1997), adlı çalışmalar yapılmıştır.

f. Tahran Nüshası: Nüsha üzerine Ali Cin “Rabgûzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ’sının Tahran Nüshası” (Cin 2010) makalesini yayımlayarak nüshayı tanıtmıştır.

g. Kazan Nüshası: Kazan Devlet Üniversitesi Kütüphanesinde dört el yazması mevcuttur. Bunlardan bir tanesi tam nüsha, üç tanesi de eksik nüshalardır. Tam nüsha T-9 numarada kayıtlıdır. Nüsha 221 varak, her varakta 25 satır mevcuttur. Eser talik hattı ile yazılmıştır. Müstensih ve instisah tarihi belli değildir (Gözütok 2008, s. 3). Nüshayı, Avni Gözütok “Rabgûzî, Kısasü’l-Enbiyâ: XIX yüzyıla ait bir Kazan yazması” adlı makaleyle tanıtmıştır. (Gözütok 2008). Diğeri nüshalar T-447, T-618 ve T-619 numara ile kayıtlıdır (Gözütok 2008, s. 2).

B. Müellifi, müstensihî ve mütercimi bilinmeyen kısasü'l-enbiyâ tercümelere:

- Süleymaniye Kütüphanesi:

a. Kısasü'l-Enbiyâ, 4367 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 236 varaktır. Nüşanın Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 4367'dir. Nüsha Ümit Akdemir, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 1a-80b* (Akdemir 2006), Halil Özer, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 157a-236b* (Özer 2006), Kasım Kösece, *Kısas-ı Enbiyâ: v. 157a-236b* (Kösece 2006) tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

b. Kısasü'l-Enbiyâ, 4362 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 103 varaklıdır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 729'dur.

c. Kısasü'l-Enbiyâ, 4340 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 394 varaklıdır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 728'dir.

d. Kısasü'l-Enbiyâ, 4312 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 304 varaklıdır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 727'dir.

e. Kısasü'l-Enbiyâ, 817 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 193 varaklıdır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası 726'dır.

- Nurosmeniye Kütüphanesi:

a) Kısasü'l-Enbiyâ, 5954/3 numara ile kayıtlıdır. Milli Kütüphanede mikrofilm numarası A. 1353'dür.

- Milli Kütüphane:

a) Kısasü'l-Enbiyâ, A.3226/1 numara ile kayıtlıdır. Eserin adı: *Kısas-ı Enbiyâ ve Ahvâl-i Kıyâmet*. Nüsha 57 varaklıdır.

b) Kısasü'l-Enbiyâ, A.3536 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 157 varaklıdır.

c) Kısasü'l-Enbiyâ, B. 492 numara ile kayıtlıdır. Nüsha 94 varaklıdır.

- Türk Dil Kurumu:

a) Kısasü'l-Enbiyâ, A. 107 numara ile kayıtlıdır. Varak numaraları konmamıştır.

C. Müstensihî bilinen Kısasü'l-Enbiyâ tercümelere:

- Milli Kütüphane:

a. Kısasü'l-Enbiyâ, A.3736 numara ile kayıtlıdır. Müstensihî Ahmet bin Muhammed'dir.

SONUÇ

Türk edebiyatında birden çok kısasü'l-enbiyâ tercümesi mevcuttur. Bunlardan bazıları Eski Anadolu Türkçesi döneminde, bazıları ise daha sonraki dönemlerde tercüme edilmiştir. Tercümelere bir kısmının müstensihî, mütercimi, istinsah tarihi bilinmekte bazılarının ise bilinmemektedir. Yapılan birçok çalışmalardan görülüyor ki bu tercüme Arapçadan ve Farsçadan yapılan tercümeledir. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz:

- Eski Anadolu Türkçesi döneminde kısasü'l-enbiyâ metinleri iki farklı kaynaktan tercüme edilmiştir. Tercümelederin bir kısmı, IV. (X.) yüzyılın ortalarında yaşadığı tahmin edilen Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî eş-Şâfi'î'nin *Kitâbu Arâisü'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ*'sından yapılan tercümeledir. Tercümelederin diğere bir kısmı ise II. (VIII.) yüzyılında yaşamış olan Muhammed b. Abdi'llâh el-Kisâ'î'nin *Kitâbu Bed'i'd-dünyâ ve Kısasü'l-Enbiyâ*'sından tercümeledir.
- Diğere kaynak Farsçadır. H. V. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbü'rî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ* eserinden tercümelederi yapılmıştır.
- 14. yüzyılda, Harezmi Türkçesi ile tercüme edilmiş olan Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ*'sının ise tercüme olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir.
- Kısasü'l-enbiyâ tercümelederin Türkiye ve yurtdışında birden çok nüshası mevcuttur. Bu nüshalar üzerinde birden çok tez, makale ve kitap yayımlanmıştır. Bazı nüshalar ise çalışılması, müellifi, müstensihî ve mütercimi bulunması için beklemektedir.
- Eserlerin adlandırılması meselesine bakıldığında konu ile ilgili tartışmalar mevcuttur. Bu sorunun giderilmesinin mümkün olmadığı farkında olmamız uzun sürmedi. Çünkü çoğu eserlerde nüshaların kapağı ve ilk varacağı korunmamıştır.
- Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılan tercümelederi oldukça sade bir üslupla meydana getirilmişlerdir. Bu bakımdan tercümelederin Türk dili tarihi bakımından değeri oldukça fazladır.

EK:**Metinler:**

1. Rabgûzî'nin *Kısasü'l-Enbiyâ*'sından Zekeriyâ ve Meryem kıssası örneği. Londra Nüşhası, (Aysun Ata, v. 166.)

Ol : قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبَّ شَقِيًّا 10 إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا : قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا 11 tep hazretge muñlağan, وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ 12 şükürin ötegen, يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا 13 tep Mevlîdin oğul kołğan, قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا 14 beşâretin bulğan Zekeriyâ 'aleyhi's-selâm. Qavluhû ta 'âlâ Mevlî ta 'âlâ yarlıgar: 'Umrânıñ hatımı erdi, bu 'Umrân Mûsî atası ermes. 'Abdullâh bin 'Abbâs, razıya'llâhu 'anhumâ, aytur: Mûsî atası 'Umrânın bu 'Umrânğa tegi miñ yıl keçmiş erdi, bu 'Umrân yawlaq şâlih, muttaķı er erdi, hatınıñ atı Hına erdi. Bu Hına bir k[ün] bir qarğanı kördi 'iyâllarığa yem berür, nezr kıldı Mevlî ta 'âlâ maña 'iyâl berse anı muharrar [kılur]men. Muharrar, âzâd temek bolur. Onlarnıñ resmleri ol erdi 'iyâlnü âzâd kılıp Beytü [l-Makdis]ğa hîdmet üçün vaķf kılur erdiler. Oğlan tuğğandıñ soñ sût bermeyin ana[dın] ayırıp tonga çulğap Beytü 'l-Makdis[ğa] eltip qoyar erdi. Andağı hâdimler asr[ap] on eki yaşasa mescid süpürüp çerâğ yaķar erdi, bâliğ bolğan soñ öz erkinde erdi. Kaçan Hına qanında oğlan belgürdi erse eriñe aydı: 'iyâl belgürdi muharrar kılğay-men, nezr kılıp erdi. 'Umrân aydı: şabr kılğıl oğul mu bolur ya kız mu? Kız bolsa mescid hîdmet[iğa] yaramağay. Hına aydı: mendin kelgenin kıldım, bâķisini Mevlî ta 'âlâ bilür. Yana aydı: Hüdâyâ [kız]nı mendin qabul kılğıl, işitgüci bilgüci sen-sen. Qavluhû ta 'âlâ Ayı küni yetdi erse Hına kız tuğurdı reddim yok. Qavluhû ta 'âlâ : وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ 15 وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ 16, Yana aydı: men bu oğlanğa Meryem ad berdım 'İbrî tilinçe Meryem hâdim temek bolur. Taķı aydı İlahî Meryemni taķı uruğını şeytân şerrindin saķlağıl saña sığınur-men tedi. Qavluhû ta 'âlâ : وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا 16

- 10 Kur'an, (Meryem) 19/3: Hani o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmişti.
- 11 Kur'an, (Meryem) 19/4: Rabbim! Dedi, benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.
- 12 Kur'an, (Meryem) 19/4: Rabbim! Dedi, benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.
- 13 Kur'an, (Meryem) 19/5: Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kırsırdı. Tarafından bana bir veli (oğul) ver.
- 14 Kur'an, (Meryem) 19/7: (Allah şöyle buyurdu:) Ey Zekeriya! Biz sana bir oğul müjdeleriz ki, onun adı Yahya'dır. Daha önce ona kimseyi adaş yapmadık.
- 15 Kur'an, (Âl-i İmrân) 3/36. Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.
- 16 Kur'an, (Âl-i İmrân) 3/36. Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.

17 *Mevlî ta 'ālā Hına du 'āsin icabet kıldı, Meryemni anası Beytül-Mağdisğa eltip koydı. Kam[ug]ları Meryemni saqlarğa ragbet kıldılar, Zekeryâ aydı: Meryemni saqlarğa men evlârağ-m[fen], anıñ üçün kim hâlası meniñ nikâhımda turur. Qavluhü ta 'ālā min allâhî yezûq min 'ālā* 18 *Aydılar: kayaşlığ evlârağ erse anağa teğer erdi. Kur 'a salalñ, kimiñ adığa çıksa ol algay tedi[ler].*

2. es-Sa'lebi'nin *Kıssası'l-Enbiyâ*'sından Zekeriya ve Meryem kıssası. (Yılmaz ve ark. TDK nüshası v. 780-783.)

Bu bâb Meryem doğduğın ve Zekeriyyâ oğlı Yahyâ habarın yâz kıılır. Tañrı ta 'ālā eyitdi : İDİ QALTİ AMRÂTİ EMRÂN RİBİ İNİ NİDİTİ LİK MÂ Fİ BİTİNİ MİHRÂ FİTİBİL MİNİ İTİK ANİTİ 19 müfessirler eyitdi 'İmrân' uñ 'avratı Fâküz kıızı Hanne'dür kim Meryem'üñ anasıdır ve 'İsâ'nuñ ceddesidir. İbnü 'Abbas eyitdi bu 'İmrân kim Meryem atasıdır; Mââân oğlıdur. Mūsâ atası 'İmrân bu degül. Ol 'İmrân'la bunuñ arasında biñ sekiz yüz yıl geçmişdür ve Mââân oğları benî İsrâ'îl'üñ melikleri ve dânişmenleri ve uluları-y-ıdı. İbnü İshâk eyitdi ol 'İmrân bin Eşhime bin Rāmūn bin Mîşâ bin azkıyâ bin Ahrik bin Yûâam ibni 'Azeyâ bin Emşayâ bin Nāvîş bin Yehvâ bin Yûrâm bin Bemkâsâti ibni Efyâ bin Ra'fe'âm bin Süleymândur ve kışsa anuñ içinde eyledür kim Zekeryyâ bin Berhiyâ ve 'İmrân bin Mââân iki kıız karındaşı evlenmişler. Birin Zekeriyyâ katındaıdı, ol Fâküz kıızı 'İşâdur Yahyânun anası ve dahı birisi 'İmrân katındaıdı ol Fâküz kıızı Hanne kıızı-y-ıdı oğuldan kıızdan kalmışıdı. (781) Pes bir gün Hanne bir ağaç gölgesinde oturmuşıdı gördi ağaç üstinde bir kuş yavrusına ta'âm yedürür. Pes Hanne ârzu kıldı kim 'ayâlî ola ve Tañrı'dan diledi kim 'ayâl bağışlaya. Pes eyitdi, İy Çalab'um eger baña bir 'ayâl rüzî kıılsañ ben anı Beyte'l-Muqaddis için vakf koyam kim dün gün anda kulluğ ide ve Beyte'l-Muqaddisi süpüre sulaya ve anun kullıqçılarında ola. Pes Hanne Meryem[e] yüklü oldi ve eyitdi, İy Çalab'um uşbu karnumdağı sen Tañrı için nezir eyledüm kim dünya işinden âzâd ola hâliş sen Tañrı kullığına becid ola ve kilisâ kullığında ırılmaya, imdi ol nezri benden kabül kılğul kim sen işidür ve bilür Tañrısın ve ol vaktin kaçan oğlın Tañrı yolu için nezir eyleseler kelisede qorlardır kim kul(l)uğ ideridi ve süpürür-idi tâ resîde olunca kelisâ kullığında ırılmazdı. Kaçan resîde olsa anı gendü dileğine qorlardı eger dilerise girü kelise kullığında olur-ıdı eger dillerise gideridi benî İsrâ'îl peygambarlarında ve 'alimlerinden hiç birisi Beyte'l-Muqaddis için nezir olunmuş yoğıdı. Ammâ Meryem anası karnındağı oğlın nezir eyledi ve bilmezdi kim karnındağı irkek midür yâhüz dişi midür? Kaçan böyle kıldı, pes eri 'İmrân aña eyitdi, vay saña kim eger işbu karnındağı dişi olup

17 Kur'an, (Âl-i İmrân) 3/36. Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.

18 Kur'an, (Âl-i İmrân) 3/37: O da: Bu, Allah tarafından. Allah, dilediğine sayısız rızık verir, derdi.

19 Kur'an, (Âl-i İmrân) 3/35: İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdaki azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adadığımı kabul buyur. Şüphesiz (nizamı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin."

ol kullığa yaramaz olursa ne kılasın diben ikisi dağı kayğuya düşdi andan 'İmrân helâk oldı ve Hanne Merye[e] hâmile-y-idi. Kaçan kim doğurdı gördi kim kız ol er umardı. Pes Tañrı 'dan gendü 'özrin dileyüp eyitdi kim yâ Rabbi kıarnumdağı dişi oldı imdi ben ne kılayum kim dişi kelisâ kullığına irkek gibi degüldür anuñ-içün kim 'aybı çokdur, hayız görür ve ar[ı]suz (782) olur ve ben aña Meryem diyü ad virdüm ve Meryem demek bunlaruñ luğatınca hizmetkâr ve kullukçı demek olur. İy Çalab'um her neyise anı ve anun zürriyetin şeytândan sen Tañrı'ya sığındurdum ve Meryem gendü vaqti içinde kamu 'avratlaruñ yigregi ve görklüregi-y-idi. Nitekim habar virdi baña Hüseyin ibni Muhammed ol eyitdi habar virdi bize Ahmed bin Muhammed ibni İshâk ol eyitdi hadîâ kıldı bize 'Abdu'l-Melik ibni Maḥmūd anı Zer'adan Ebî Hüreyreden kim Tañrı resüli sav eyitdi kamu 'âlem içinde eyülükde dört 'avrat gibi yokdur 'İmrân kıızı Meryem ve fîr'avn 'avrat[ı] İsiye ve Huveylid kıızı Hadice ve Muhammed kıızı Fâḩıma. Habar virdi bize 'Abdu'l-lâh ibni Hâmid anı Hüreyre'den kim peygâmbâr 'aleyhi's-selâm eyitdi her doğdaci kim doğar şeytân gelüp anı doğduğı vaqtin bir kez dutar. Pes şeytân kavramagından ol ağlar illâ kim Meryem ve 'İsâ şeytân ol iki[yi] dutmadı eger tanuk dilerseñ işbu âyeti okı kim: ²⁰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ Rivâyetdür kim ol ikiye hergiz yazuk irmedi anuñ-çun kim anları ol iki şeytândan Tañrı'ya sığındırmasıdı. Pes Tañrı ta'âlâ Meryem[i] kabûl kıldı gendü kullığı için ve görklü belürlemegile bitürdi ya 'nî anuñ yaradılışı düz ve berâber kıldı ve az zamânda anı ayruklar çok zamânda böyüdügince kıldı. Pes kaçan Meryem vücûda geldi anası Hanne anı bir bize sardı götürüp Beyte'l-Muḩaddis mescidine ilette ve Hârûn oğlanları öninde kodı kim bular ol vaqit Beyte'l-Muḩaddis 'uñ dânişmenleri ve beḩçileriyidi. Pes Hanne bulara eyitdi aluñ işbunı kim bu Tañrı için nezir olunmuşdur. Pes ol dânişmenler anuñ üzere dartışdılar anun için kim bularun imâmı ve uluları (783) kıızıydı. Pes Zekerıyyâ eyitdi buña bislemege ben haḩkluvan kim deyezese benüm evümdür. Ol dânişmenler eyitdi eger haḩklu gişi katında ḩalasımuşsa anası katında ḩalayıdı, velikin gelüñ ok biraḩalum kimüñ okına ḩıkarısa anuñ katında dursun.

3. Ebû İshâk İbrâhîm en-Nisâbü'rî'nin Kısası'l-Enbiyâ'sından Meryem kıssası örneğı. (Budü, Kastamonu İl Kütüphanesi nüshası v. 15b-17b)

04 Kıssa-i 'İmrân Meryem atası 05 Böyle eydür Vehb kim 'İmrân Meryem atası nebî-y-idi, resül degüldi 06 hem peygâmbârzâde-y-idi. Hatunınuñ adı Hanne-y-idi, Yaḩyâ'nuñ ḩâlası-y-ıdı 07 ve 'İmrân iñen sâlih ve perhîz-kâr fâzıl-ıdı. Pîr olmuş-ıdı, hergiz 08 oğlı ve kıızı olduğı yoğ-ıdı. Pes bir gün Hanne kendü helâli 09 'İmrân ile evde oturmuşlardı ve anlaruñ evinde bir ḩurmâ ağacı 10 var-ıdı ve ol ağaçda gögercinler yuvası var-ıdı. Nâgâh baḩdı, 11 gördi kim gögercin yöresine ḩîne varur. Hanne ol gögercine 12 eyü nazar itdi, görür kim nicesi ol yöresine

20 Kur'an, (Âl-i İmrân) 3/36. Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.

mihribānlık gösterür, **13** Hanne daħı bir oğul ārzūsından zāruzār ağladı. ‘İmrān eyitdi: **[016a] 01** “Niçün ağlarsın?” Hanne eyitdi: “Ol gögercini görürem ki kendü yöresine **02** nice mihribānlık ider ve ħurrem olur. Eger benüm daħı oğlum olsa, gözüm anuñla **03** rüşen olurdı.” ‘İmrān eyitdi: “Rāst eydürsin velikin **04** durğıl, ikimüz daħı namāz kılalum ve Ĥaħ Ta ‘ālā’dan dileyelüm, tā bize bir oğul **05** erzānī ide.” Pes ikisi daħı namāza durdılar, ellerin götürdiler **06** du‘ā itdiler ve eyitdiler: Allāhümme lā tuħricnā min ħāzīhi’d-dünyā hattā terzuķnā **07** veleden nefraħu bihi,²¹ ya ‘nī Ĥuzāvendā bizi dünyādan çıkarma, tā bize bir oğlan **08** rüzī kılmayınca kim bizüm ğuşşamuz kayğumuz anuñla zā’il ola. Çün **09** gice oldı, ‘İmrān düşinde gördi kim bir ferişte aña **10** eydür kim: “İy ‘İmrān! Ĥaħ Ta ‘ālā senüñ du‘āñı müstecāb itdi, **11** saña bir oğlan erzānī itdi.” ‘İmrān çün eyitdi Hanne’ye, **12** ol düşden ħaber virdi ve anuñla cem’ oldı. Hanne ħāmile **13** oldı, çün bildi kim ħāmile oldı. ‘İmrān [‘avratı] eyitdi: “Ben ħāmile **14** oldum ve pāyendān oldum kim bu ħarnum içindeki oğlanı Beytü’l-Muĥaddis’e **15** ħādım idem.” Ķavluhū Ta ‘ālā: **إِذْ قَالَتْ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ أَعْلَمُ** **[016b] 01** ya ‘nī eyitdi ‘İmrān ‘avratı: **02** “İy benüm Ĥuzāvend’üm! Nezr itdüm saña anı kim benüm ħarnum içindedür, **03** āzād itmiş benden ħabül it kim sensin işidici ve bilici.” Ve ħalkı ol **04** zamānda oğlanların Beytü’l-Muĥaddis mescidine ħizmete ħorlardı tā **05** bāliğ olunca. Andan şoñra eger dilerse tā ecel erince ol mescide **06** ħizmet iderlerdi ve eger dilemese andan çıkarlardı. Va’llāhu a’lem. **07** Kışşa-i Meryem doğduğı, ‘aleyhe’s-selām, **08** Ĥaħ Ta ‘ālā kendü Kelām-ı ħādīm’inde yād ider Meryem anası Hanne’den, ħavluhū **09-10** Ta ‘ālā: **إِذْ قَالَتْ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ أَعْلَمُ** **[017a] 01** ya ‘nī eyitdi ‘İmrān ‘avratı: “İy **11** benüm Ĥuzāvend’üm ki ben nezr itdüm ve pāyendān oldum kim bu ki benüm ħarnumdadır **12** muħarrer idem senüñ ‘ibādetüñ-içün benden ħabül it kim işitgen **13** ve bilegensin. Ol nesne kim benüm göñlümdedür.” ‘İmrān aña eyitdi: “İy **14** ħatun! Bu oğlanuña senüñ ħarnuñdadur. Eger kız olası olursa **15** mescid-i Beytü’l-Muĥaddis’e nicesi ħayı bilürsin.” Hanne çün bu sözi işitdi **[017a] 01** ğam-ğın oldı; çün doğacak vakti yakın geldi. Meryem’i doğurdı ħatı **02** ğam-ğın oldı. Zīrā kim kız oğlan er oğlan gibi olmaz, ħāşşa **03** mescide ħizmet itmege çün oğlan vücūda geldi, aña Meryem ad virdiler. **04** Ķavluhū Ta ‘ālā: **وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** **[017b] 01** ya ‘nī ve ben ad virdüm aña Meryem **06** diyü. Andan eyitdi: “Ĥuzāvendā, ben nezr itmişdüm kim oğlumu Beytü’l-Maĥdis **07** mescidine ħādım koyam, egerçi kız

21 Ey Allah’ım! Onunla kederden kurtulacağımız ferahalayacağımız bir evlatla bizi rızıklandırmadan bizi bu dünyada çıkarma.

22 Kur’an, (Âl-i İmrân) 3/35: İmrân’ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdaki azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adadığımı kabul buyur. Şüphesiz (nizamı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.”

23 Kur’an, (Âl-i İmrân) 3/35: İmrân’ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdaki azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adadığımı kabul buyur. Şüphesiz (nizamı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.”

24 Kur’an, (Âl-i İmrân) 3/36. Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.

dağı olursa şimdi üç kızdır, 08 kendü keremünden kabûl it.” Pes Meryem’i getürdi Beytü’l-Mukaddis’e 09 iletirdi. Zekerîyyâ ol mescidde-y-idi, ol muqaddem-idi ve Benî İsrâ’îl’ün 10 peygamberi-y-idi. Çün Meryem’i anası Hanne’yi gördi kim Meryem getürmiş 11 mescide iletirdi; eyitdi: “İy Hanne! Bu kız buda niçün getürdüñ?” 12 Hanne eyitdi: “Tañrı’ya nezr itmişdüm, kaçan kim hâmile olmuşdum 13 ve eger er ve eger kız doğsa anı bu mescide hizmete koyam. Şimdi 14 ol nezrime vefâ itdüm ve buni buda getürdüm. Dilerem kim Haq Ta’âlâ 15 kendü kereminden kabûl ide, sen dağı buni redd eyleme kabûl it mescidün [017b] 01 hizmetine.” Pes Benî İsrâ’îl Zekerîyyâ’ya eyitdiler kim sen ne dirsün, bu Hanne’nün 02 nezrine kim itmişdür? Bu kızdır, mescide hizmete yaramaz. Hanne eydür kim 03 nâ-çâr bu kız mescide hizmet itse gerekdür tâ bâliğ olunca. Şimdi 04 kişi gerekdür kim tâ ol vakte degin buni besleye, pâyendân ola. 05 Zekerîyyâ eyitdi: “Ben ehaqrağam kim buni kabûl idem ve besleyem 06 kim bunun hâlasınıñ eriyem.” Maqşûdı kur’a bırakmaqda. Zekerîyyâ 07 bu-y-idi kim ol mescidde yetmiş kimse var-ıdı peygamberzâdelere 08 Benî İsrâ’îl’den kim anda dâyim Tevrît okurlardı ve yazarlardı. Dükeli 09 Meryem’ün h’işleri-y-idi, anlarıñ dağı her birisi kur’ayı bıraktılar kim 10 Meryem’i besleyelüm diyü kim dükeli bir hânedândanız. Zekerîyyâ eyitdi: “Şavâb 11 andadır kim kur’a birağavuz her kimün kur’ası kim eyü ola, Meryem’i 12 ol beslesün, tîmâr itsün.”

Tablo 1: Nurosmaniye ve Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan Ebü İshâk İbrâhîm en-Nisâbüri'nin *Kıssatü'l-Enbiyâ* nüshaların 1b-2b varakların karşılaştırılması:

Nurosmaniye Nüshası:	Süleymaniye Nüshası:
<p>1b-1 Elhamdü li'llâhi rabbi'l-'âlemîn ve'l-âkıbetü'l-muttaķîne ve lâ 'udvâne illâ 'alel'z- zâlimîne 2 ve şallâ allahu 'alâ Muhammedin hâtemü'n-nebiyyîne ve imâmü'l-muttaķîne ve Resülü Rabbi'l-'âlemîne 3 'alâ el-haķ ecma'in. İmdi Tañrı'ya hâmd itdügümüzden soñra ve peygâbarumuza şalavât 4 virdügümüzden soñra yâd idelüm Qur'an kıssâlarından ve ol hikâyetler 6 kim Qur'an'a 5 eş-şemsdur ve dañı pendler ve hatimlerden ve müfessirlerüñ aķvâlinde Ebü İshâķ bin 6 İbrâhîm en-Nisâbüri sözlerinden rahmetü'l-lâhi 'aleyh ve Ebü Abbâs (...?) 7 sözlerinden ve ol nesne kim aķbârda gelmişdür ve bize irişmişdür. Vehb 8 bin Münebbih'den ve Kâ'bü'l-aķbâr'dan ve 'Abdullah bin 'Abbâs'dan 'Alî bin Ebî Tâlib'den 9 rıdvânu'l-lahi 'aleyhim ecma'in. Zîrâ kim 10 bulmuşuz bu kıssaşı Qur'an-ı 'Azîm'den 2a-1 ve ilerüden Tañrı Ta'âlâ zikr edüp yâd itmişdür ve halka rağbet göstermişdür 2 ve ol cihân-ıla korkıtmışdur dañı dürlü (...?) kim ol kavm irişmişdi anı bu ümmete 3 itmişdür tâ mü'minler ol ef'âli gâhiden ihtirâz ideler dañı Tañrı Ta'âlâ'ya 4 şükr ideler kim pâķ dîn İslâm virdi ve bileler peygâbarlaruñ eyü dirliklerini 5 ve kerâmetlerini dañı aña rağbet ideler ve anuñ emââl işler ideler ve hiç 6 kimsene 'ulemâlardan ve ekâbirden bu kaşas ve bu Qur'an i'tirâz itmemişlerdür. 7 Meger şol kişiler kim anlar bu nesnelere fehm itmekden 'âcizdurlar bu kitâbları okumaķlıkda 8 ve işitmekligide çok fâyideler var; ammâ biz cem' itdük bu kıssaş söyle kim Qur'an 9 içinde görür ve tefsirlerde. İmdi âgâz itdük yir ve gök yaratıldığundan 2b-1 kıssaş. Böyledür Ebü İshâķ bin İbrâhîm bin el-Manşür bin Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbüri kim bu kitâbuñ muşannifidür rağiya'llâhu 'anhu. Eyitdi Ebü Aħmed 2 el-Hüseyn bin Aħmed el-Ķaşşâri el-müfessir en-Nisâbüri. Ol eyitdi ben istedüm Meymün bin Behrâm</p>	<p>1b-1 bismillahi'r-rahmani'r-rahim 2 Elhamdü li'llâhi rabbi'l-'âlemîn ve'l-âkıbetü'l-muttaķîne ve lâ 'udvâne illâ 3 'alel'z- zâlimîne şallâ allahu 'alâ Muhammedin hâtemü'n-nebiyyîne ve imâmü'l- 4 muttaķîn ve Resülü Rabbi'l-'âlemîne. İmdi Tañrı Ta'âlâ'ya hâmd ve 5 peygâbarumuza şalavât virdügümüzden soñra Qur'an kıssâlarından ve ol hikâyetleri 6 olmuş kim müfessirlerüñ aķvâlinde Ebü İshâķ bin İbrâhîm en-Nisâbüri sözlerinden rahmetü'l-lâhi 'aleyh 7 ve Ebü Abbâs (...?) sözlerinden ve ol nesne kim aķbârda 8 gelmişdür ve bize irişmişdür. Vehb bin Münebbih'den ve Kâ'bü'l-aķbâr'dan ve 'Abdullah bin 'Abbâs'dan 'Alî bin Ebî Tâlib'den rıdvânu'l-lahi 'aleyhim ecma'in. Zîrâ kim 10 bu kıssaşı Qur'an-ı 'Azîm'den Allahü Ta'âlâ zikr edüp 11 ve halka göstermişdür ve ol cihân-ıla korkıtmışdur 2a-1 yâd itmişdür [ve halka göstermişdür ve ol cihan-ıla korkutmuşur] ve dañı dürlü dürlü (...?) kim 2 ol kavm irişmişdi anı bu ümmete itmişdür tâ kim mü'minler ol ef'âli gâhiden ihtirâz ideler 3 dañı Tañrı Ta'âlâ'ya şükr ideler kim pâķ dîni İslâm virdi ve bileler peygâbarlaruñ eyü dirliklerini 4 ve mu'cizatlarını dañı aña rağbet ideler ve anuñ emââl işler ideler ve hiç kimsene 'ulemâlardan ve ekâbirden 5 bu kaşas ve bu Qur'an i'tirâz itmemişlerdür. Meger şol kişiler kim bu nesnelere fehm itmekliginden ağırlardur 6 ve bu kitâbları okumaķlıkda ve işitmekligide çok fâyideler var; ammâ biz cem' itdük 7 ol nesnelere Qur'an içinde görür ve tefsirlerde meşhürdür. Keşşâf Tefsirinde 8 buyurur (...?) ve seyirlerden ve bu zikr olunan 9 Tefsirler meşhürdür mu'minlere naşihat ve merzâti'l-lah ve merzâti'l-Muħammed Resüla'l-lâh şallallahu 'aleyhi ve's-sellem için tedvîn idüp yazdum. İmdi âgâz yir ve gök yaratıldığundan 11 kıssaş. Böyle eydür Ebü İshâķ bin İbrâhîm bin el-Manşür bin Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbüri 12 kim bu kitâbuñ Fârsisinüñ muşannifidür rağiya'llâhu 'anhu. Eyitdi baña rivâyet 13 itdi Ebü Aħmed el-Hüseyn bin Aħmed el-Ķaşşâri el-müfessir en-Nisâbüri Nişâbü'r'da ol 2b-1eyitdi ben istedüm Meymün bin Behrâm</p>

Tablo 2: Kastamonu ve Nurosmaniye Kütüphanesinde bulunan Ebû İshâk İbrâhîm en-Nisâbü'rî'nin Kısası'l-Enbiyâ nüshaların karşılaştırılması [v. 8a-9b]

Kastamonu Nüshası Kıssa-i Yahyâ 'Aleyhi's-selâm	Nurosmaniye Nüshası Kıssa-i Yahyâ 'Aleyhi's-selâm
<p>9 Böyle eydür Vehb kim Hâk Ta'âlâ Zekeriyâ'nuñ du'âsını icâbet itdi 10 ve aña bir oğul 'aâ itdi Yahyâ Peyğambar gibi 'aleyhi's-selâm şâlih ve velî 11 nitekim dilemiş-idi. Ve eydürler, kim Yahyâ dâyim ağlardı ve zârlık 12 ider-idi ve bir sâ'at ağlamakdan diñmez-idi. Anuñ ağladuğundan 13 Zekeriyâ'nuñ 'ıyşî hoş degüldi. Bir gün Zekeriyâ du'â itdi eyitdi: [9b] 1 “Huzâvendâ ben senden bir oğul diledüm kim baña ğam-güsâr ola ve gönlüm anuñ-ıla 2 hoş ola. Baña muhabbet virdüñ kim benüm 'ıyşımı nâ-hoş ider.” Hâk Ta'âlâ 3 aña vahy itdi ve eyitdi: “İy Zekeriyâ! Benden oğlan diledüñ 4 kim ol velî ola velî olan benden ayrı ârâm itmez, ağladuğı ol 5 sebebdendür ammâ benüm şükrümü yirine getir kim saña bir oğlan 6 virdüm, kim seyyiddür ve güzidedür, peygambardur.” Hâk Ta'âlâ hiç peygambara 7 seyyid dimedi, meger Yahyâ peygambara. Kavlühü Ta'âlâ: 8 أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِخَيْرٍ مُّصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا 9 Ya'nî bedürüstî kim Hâk - celle ve 'alâ - müjde virür saña Yahyâ-y-ıla 10 râst dutıcı sözi Tañrı'dan ve mihterlüg-ile ve 'avrata ârzüsuzlûğ-ıla 11 ve eyü peygambarlûğ-ıla. Böyle eydür Kâ'b kim Benî İsrâ'îl cümlesinden 12 İbrâhîm ve İshâk ve Ya'küb oğlanlarından Hâk Ta'âlâ seksen biñ peygambar 13 getürdi. Ol cümlesinden hiç kimse ulurağ ve pākizerek Yahyâ'dan 14 yoğ-ıdı ve ammâ ma'ni haşür oldur kim hişâr itmiş ola dükeli günâhdan 15 kim hergiz günâh itmedi ve endişe dahı itmedi günâh.</p>	<p>3 Böyle eydür Vehb ibni Münebbih kim Allah Ta'âlâ Zekeriyâ'nuñ du'âsını icâbet itdi ve aña bir oğul 4 'aâ itdi. Yahyâ Peyğambar gibi 'aleyhi's-selâm şâlih ve velî nitekim dilemiş-idi. Ve eydürler, kim Yahyâ Peyğambar dâyim ağlayup ve zârlık ider-idi 5 ve bir sâ'at ağlamakdan diñmez-idi. Anuñ ağladuğundan Zekeriyâ'nuñ 'ıyşî hoş degüldi. 6 Bir gün Zekeriyâ du'â itdi eyitdi: “Huzâvendâ ben senden bir oğul diledüm kim baña ğam-güsâr ola ve gönlüm anuñ-ıla hoş 7 ola. Baña muhabbet virdüñ kim benüm 'ıyşımı nâ-hoş ider.” Hâk Ta'âlâ aña vahy itdi ve eyitdi: “İy Zekeriyâ! Benden 8 sen bir oğlan diledüñ 4 kim ol velî ola velî olan benden ayrı ârâm itmez, ağladuğı 9 ol sebebdendür ammâ benüm şükrümü yirine getir kim saña bir oğlan virdüm velîdür kim seyyiddür ve güzidedür 10 ve peygambardur.” Hâk Ta'âlâ hiç peygambara seyyid dimedi, meger Yahyâ peygambara didi. Kavlühü Ta'âlâ: 11 أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِخَيْرٍ مُّصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا 12 Ya'nî bedürüstî kim Hâk Ta'âlâ - celle ve 'alâ - müjde virür saña Yahyâ-y-ıla râst tutıcı 13 sözi Tañrı'dan ve mihterlüg-ile ve 'avrata ârzüsuzlûğ-ıla ve eyü peygambarlûğ-ıla. Böyle eydür 14 Kâ'bu'ahbâr kim Benî İsrâ'îl cümlesinden İbrâhîm ve İshâk ve Ya'küb oğlanlarından Allah Ta'âlâ 15 seksen biñ peygambar getürdi. Ol cümlesinden hiç kimse ulurağ ve pākizerek Yahyâ Peyğambardan 16 yoğ-ıdı ve ammâ ma'ni haşür oldur kim hişâr itmiş ola dükeli günâhdan 15 kim hergiz günâh itmedi ve endişe dahı itmedi günâh.</p>

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Akdemir, Ü. (2006). *Kıyas-ı Enbiyâ: v. 1a-80b*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ*. 2 cilt, Ankara: TDK Yayınları.
- Aydar, H. (1996). *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Mes'alesi*. İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık.
- Aytekin, M. (2018). *Rabgûzî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sı (Leningrad nüshası v.146-279): İnceleme-metin sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayraktar, N. (1993). *Kıyas-ı Enbiyâ: v. 202-260*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayraktar, N. (2007). Sa'lebî'nin Kasasü'l-Enbiyâ adlı eserinin Ebü'l-Fazl Mûsâ bin Hâcî Hüseyin İznîkî'ye ait tercümesi üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları: Festschrift in Honor of Andras J. E. Bodrogligeti*, 17, 83-97.
- Bayraktar, N. (2008). *Ebü'l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin İznîkî Kasasü'l-Enbiyâ tercümesi: Metin-dizin*. Ankara: Ebabel Yayınları.
- Boeschoten H. E. ve Damme, V. (1985, December). The Different copyist in the London Ms. Of the Kıyas-ı Rabghuzi. *Utrecht Papers on Central Asia*.
- Boeschoten, H. E. (1990). Vokalquantiat in Rabghuzis Poesie. *Central Asiatic Journal*, 34(3-4), 187-213.
- Boeschoten, H. E. (1991). The Leningrad Manuscripts of Rabghuzi's Qisas. *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 1, 47-49.
- Boeschoten, H. E. (1992). Iskandar-Dhulgarnian in den Kıyas-i Rabghuzi. *De Turcicis Aliisque Rebus, Utrecht Turcological Series*, 3, 39-57.
- Boeschoten, H. E. ve Damme, V. (1989, June). *The Poetry in Rabghuzi's Qisas*. 3rd European Seminar Central Asian Studies, Paris.
- Budu, M. (2014). *Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde bulunan Türkçe Kasasü'l-Enbiyâ'nın dil incelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Budu, M. (2018). Kasasü'l-Enbiyâlarda Ayetlerin Tercüme Teknikleri I. *Yeni Türkiye Dergisi: Hasan Celal Güzel Özel Sayısı*, 3, 73-84.
- Budu, M. (2019). *Ebü İshâk İbrâhîm b. el-Mansûr b. Halefî'l-Müzekkir en-Nisâbüri'nin Kıyasü'l-Enbiyâ tercümesi: Fiiller-metin-sözlük*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bursalı, M. N. (2019). *Peygamberler Tarihi*. 10 cilt, İstanbul: Bahar Yayınları.
- Canan, S. (2016). *Kıyasü'l-Enbiyâ (Rabgûzî) üzerine bir dil incelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Cemiloğlu, İ. (2000). *14. yüzyıla ait bir Kıyas-ı Enbiyâ nüshası üzerinde sentaks incelemesi* (2. bs). Ankara: TDK Yayınları.
- Cin, A. (2010). Rabgûzî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sının Tahran nüshası. *Turkish Studies*, 5/1, 237-245.
- Çam, S. Ç. (2018). *Rabgûzî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sı (Leningrad Nüshası v.279-398) İnceleme-Metin Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eckmann, J. (1975). Doğu Türkçesine bir Kur'an Tercümesi. (Ural E. Çev.), *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, XXI (1975), s. 15-24.
- Eckmann, J. (1979). Harezmi Türkçesi. (Akalin, M. Çev.), *Tarihi Türk Şiveleri* kitabı içinde (s. 183-223). Ankara: Sevinç Matbaası Yayınları.

- Eldemir, M. (2011). *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü'l-Enbiyâ I: İnceleme-metin-dizin*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Eliade, M. (2016). *Mitlerin Özellikleri* (S. Rifat Çev.). Alfa Yayınları.
- Eraslan, K. (1956). *Kitabu Bed'i'd-dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ'nın imlâ ve dil hususiyetler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eraslan, K. (1970). Kısâî'nin Kitabu Bed'i'd-dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 18, 125-132.
- Erdağı, B. (1993). *Kısa-ı Enbiyâ: v. 54-109*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Germarudi, S. A. M. (2014). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Asr Yayınları.
- Gül, B. (1993). *Kısa-ı Enbiyâ: v. 400-450*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürtunca M. F. (2012). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Sağlam Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1961). Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının tercümesi üzerinde bir gramer denemesi: 1a-50a varakları üzerinde. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 11, s. 47-66.
- Hacıeminoğlu, N. (1962). Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının tercümesi üzerinde bir gramer denemesi II. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 12, 185-204.
- Hacıeminoğlu, N. (1964). Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sının tercümesi üzerinde bir gramer denemesi: fiil, kip, zaman ve çekim. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 13, 99-122.
- Hacıyeva, N. (1994). Nasıreddin Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ adlı eseri ve onun Azerbaycan Türkçesi ile münasebeti. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 67-77.
- Hacıyeva, N. (1994). Nasıreddin Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ adlı eserinde semantik arkaizimler. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 542 (I), 186-190.
- Hacıyeva, N. (1994). Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ eserinin Bakü yazması. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 514, 291-296.
- Hacıyeva, N. (1997). Nasıreddin Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ isimli eseri ve Orta Asya Tefsirinin dili üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 47-56.
- İbn Kesir, (2011) *Peygamberler Tarihi* (Saygın H. A. Çev.). İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları.
- İnan, A. (1961). "Kur'an"ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca çevirileri üzerine notlar", *TDAY Belleten*, 183, 79-94.
- Jarring, G. V. (1980). *Literary Texts from Kashgar with Notes and Glossary*. Lund: CWK Gleerup.
- Kalay, Ö. (1992). *Kısa-ı Enbiyâ: v. 1-51*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, A. B. (2018). *Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ'sı (Leningrad Nüshası v.398-527): İnceleme-Metin Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kayıkçı, Y. (2015). *Dersler ve İbretler ile Kur'an Kıssaları ve Peygamberler Tarihi*. 2 cilt, İstanbul: Vekitap Yayınları.
- Koç, A. T. (2015). *Kısasü'l-Enbiyâ'da Sebepsellik Şekilleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kösece, K. (2006). *Kısa-ı Enbiyâ: v. 157a-236b*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Menek, S. (2011). *Muhammed bin Yûsuf: Kısasü'l-Enbiyâ I: İnceleme-metin-dizin*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

- Mutlu, M. Z. (2018). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Çığır Yayınları.
- Oyarkılıçgil, A. (1994). *Kıyas-ı Enbiyâ: v. 154-201*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ökten, M. (2000). *Sa'lebi'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sının XIV. yüzyılda Türkçe tercümesi: Metin-sözlük*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdede, S. T. (2006). *Kıyas-ı Enbiyâ: v. 292-340*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, Ş. (2018). *Rabguzi'nin Kıyasü'l-Enbiyâ adlı eserinde insan yapımı nesne adları*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özer, A. K. (2018). *Kıyasü'l-Enbiyâ'da deyimler*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Özer, H. (2006). *Kıyas-ı Enbiyâ: v. 157a-236b*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Özer, S. (2010). *Kıyas-ı Enbiyâ: v. 110-165*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, M. (2013). *Kıssaların Dili* (4. bs). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Sıbiç, B. (2015). *Kıyasü'l-Enbiyâ tercümesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sırma, İ. S. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şahin, M. S. (2002). *Kıyas-ı Enbiyâ. DİA*, 25, 495.
- Talu, F. N. (2003). *Kıyasü'l-Enbiyâ'da ikilemeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Topaloğlu, A. (1983). Kur'an-ı Kerim'in ilk Türkçe tercümeleri ve Cevâhürî'l-asdâf. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 27, 58-66.
- Topaloğlu, A. (Hazırlayan) (1976). *Muhammed b. Hamza, XV. yüzyıl başlarında yapılmış "satır-arası" Kur'an tercümesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Toprak A. M. (2020). *Peygamberler Kervanı: Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Buruc Yayınları.
- Tümer, G. (1978). Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ. *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 397-404.
- Tümer, G. (1996). *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem* (4. bs). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üzüm, M. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik kiplik: Kıyas-ı Enbiyâ örneği*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, E., Nurettin, D. ve Küçük, M. (2013). *Kıyas-ı Enbiyâ*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yiğit, İ. (2014). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Катановъ, Н. О. (1894). *Мусульманскія Легенды: Тексты и Переводы*, Записокъ Импер. Академии Наук No: 3, Санктретербургъ.
- Малов, С. Е. (1930). Мусульманскіе сказанія о пророкахъ по Рабгузи. *ЗКВ*, 5, 507-525.
- Мелоранскій, П. М. (1897). Сказаніе о Пророке Салихе. (Изъ Кысасу-ль-Энбія Рубгузи). *Сборникъ Статей Учениковъ Профессора Барона Виктора Романовича Розена ко дню Двадцатипятилетия его Первой Лекціи 13-го Ноября 1872-1897*, Санктретербург

